

РИЗИКИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено та систематизовано теоретичну базу визначення ризиків та небезпек в господарській діяльності підприємств, що дозволить обґрунтувати їхнє місце в забезпеченні економічної безпеки задля запобігання впливу чинників різної природи. Обґрунтовано негативний і позитивний впливи ризиків в господарській діяльності авіакомпаній, тому якісний аналіз джерел ризиків та небезпек дозволить сформувати необхідну стратегію для забезпечення економічної безпеки підприємства. Виділено за джерелом небезпек для авіакомпаній три групи чинників впливу: загальні, локальні та специфічні та обґрунтовані їхні специфічні впливи та умови виникнення.

Ключові слова: ризик, небезпека, причини виникнення, чинники впливу, економічна безпека, стратегія.

В статье исследована и систематизирована теоретическая база по определению рисков и угроз в хозяйственной деятельности предприятий, которая позволит обосновать их место в обеспечении экономической безопасности для предупреждения влияния факторов разной природы. Обоснованы негативное и позитивное влияния рисков в хозяйственной деятельности авиакомпаний, поэтому качественный анализ источников рисков и опасностей позволит сформировать необходимую стратегию для обеспечения экономической безопасности предприятия. Выделено по источникам опасностей для авиакомпаний три группы факторов влияния : общие, локальные и специфические и обосновано их специфическое влияние и условия возникновения.

Ключевые слова: риск, угроза, причины возникновения, факторы влияния, экономическая безопасность, стратегия.

Постановка проблеми. Процес формування ринку і ринкових відносин, адаптація механізмів встановлення господарських зв'язків об'єктивно зумовлює виникнення небезпек та дію ризиків. Необхідність постійного розвитку підприємства, обмеженість ресурсів та зростання конкуренції вимагають поглиблення дослідження природи ризику у взаємному зв'язку з теорією та практикою забезпечення економічної безпеки.

Ризики та небезпеки набувають іншої якості при визначенні їхнього впливу на діяльність авіакомпаній, де безпека набуває більш кардинального значення, оскільки пов'язана із задоволенням найважливішої потреби – забезпечення життя. З огляду на це проблеми дослідження ризиків та вивчення їхньої дії в процесі здійснення господарської діяльності к контексті забезпечення економічної безпеки набуває актуальності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема дослідження сутності та природи ризику приділено увагу в наукових доробках таких вчених як Д. Муглер, Ж. Перар, Д. Хуммель, М. Штейнер, І.Т. Балабанов, І.А. Бланк, В.В. Вітлінський, М.М. Єрмошенко, С.М. Ілляшенко, М.С. Клапків, В.В. Ковалев, В.В.Стадник, С.М. Шкарлет в працях яких висвітлено класифікації ризиків, підходи до їхнього кількісного та якісного аналізу, запропоновано механізми запобігання їхньої дії.

Метою дослідження є дослідження та систематизація теоретичної бази до визначення ризиків та небезпек в господарській діяльності підприємств, що дозволить обґрунтувати їхнє місце в забезпеченні економічної безпеки задля запобігання впливу чинників різної природи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Здійснення господарської діяльності підприємствами стикається з наявністю непередбачуваних процесів в зовнішньому та внутрішньому середовищах, які можуть створювати небезпеки виходячи із специфіки проведених операцій. Небезпеки, в свою чергу, трансформуються в загрози та ризики, які відображаються у ймовірному та невизначеному результаті

В процесі дослідження нами також було визначено суть поняття «ризик» як елемента категоріального апарату безпеки. Стосовно тлумачення самого поняття „ризик”, то є безліч визначень. В перекладі з італійського та французької мов „ризик” означає „посміти”, „наважитися”. В цілому, історико-філологічний аспект даного поняття розкриває його з наступних позицій: можлива небезпека, дія на вдачу в надії на щасливий результат [14, с. 555]; з латинської – непередбачуваність, небезпека або те, що руйнує.

З позицій економічного значення, ризик визначається як усвідомлена можливість небезпеки виникнення не передбачуваних втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами [9, с.390]; непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками, зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому [6, с. 244 / T2]; причина, рушійна сила, яка здатна породити небезпеку або привести на до збитків, втрат [4, с.51].

В сучасних концепціях ризику ряд авторів ототожнюють економічний та фінансовий ризик, в інших – виокремлюють фінансову складову в окремий вид. Зокрема, в праці Т.Н. Скоробогатової, в якій досліджується взаємозв'язок економічного ризику та економічної безпеки підприємства, визначено фінансовий ризик як доходний ризик, що зумовлений скороченням обсягу продаж [12, с.110]. В той же час причиною виникнення даного ризику автор визначає і скорочення обсягу

продаж, що є збутовий ризик та виробничий ризик. Отже, фінансова складова розглядається і як причина, і як наслідок погіршення фінансово-економічного стану підприємства.

Відомий дослідник фінансової складової безпеки підприємства І.А. Бланк виокремив фінансовий ризик з позицій прийняття ефективного прийняття фінансового рішення, що передбачає наявність фінансового аналітика-менеджера на підприємстві. В даному контексті зроблено акцент на головні наслідки для підприємства, що спричинені різними групами ризиків.

Узагальнюючи відмінні точки зору науковців, можна дійти висновку, що існування ризику суттєво впливає на процес гарантування безпеки, а відтак потребує розроблення адекватних механізмів виявлення, ідентифікації, нейтралізації з метою унеможливлення реалізації його негативного результату, що призведе до виникнення загрози. Проведене дослідження дозволило виявити і той факт, що спільним для усіх охарактеризованих вище понять є те, що їх джерелом виникнення є невизначеність. В енциклопедичному словнику зазначено, що невизначеність – це відсутність надійної інформації про умови економічної діяльності та низький ступінь передбачуваності цих умов [6]. Ми частково погоджуємось з даним визначенням, проте в умовах інформаційного простору і вільного доступу до ресурсів, проблемою може бути лише достовірність та надійність існуючої інформації, а не її повна відсутність. Таким чином, на нашу точку зору, невизначеність фінансової безпеки підприємства – це нестача оперативного інформування про стан та потреби корпоративних ресурсів підприємства з урахуванням тактичного та стратегічного фінансового планування.

Виявлена взаємозалежність між ключовими елементами системи безпеки дозволяє дійти таких висновків: - першоджерелом формування ймовірності порушення безпеки є невизначеність; існування невизначеності є головною умовою виникнення небезпеки, що в свою чергу викликає ризик; наявність постійного ризику є об'єктивною умовою виникнення потенційних загроз фінансовій безпеці; загроза характеризується найвищим ступенем ймовірності втілення небезпеки.

Окрім визначеного вище, доцільно зазначити, що при оцінці впливу ризику на формування фінансової безпеки, з однієї сторони виникає небезпека реалізації інвестиційної політики, політики управління активами і пасивами, з іншої - операційний ризик, що виникає в результаті неефективної політики управління структурою капіталу, неадекватною асортиментною політикою, невідповідністю структури витрат цінним параметрам, відсутністю механізмів фінансового планування та прогнозування в цілому.

Як результат проведеного дослідження та здійснених узагальнень нами сформовано ланцюг умов порушення безпеки за ступенем впливу та наслідками (рис. 1).

Рисунок 1. Послідовність формування причин порушення безпеки

Для конкретизації отриманих результатів нами пропонується дослідити і класифікаційні ознаки ключових елементів системи безпеки. Так, відповідно до чинного законодавства України (З.У. „Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року) визначено, що основними загрозами в економічній сфері є: істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку; ослаблення системи державного регулювання і контролю в сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, АПК, системах життєзабезпечення; недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці; велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргу; зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки; нераціональна структура експорту; критична залежність національної економіки від кон’юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів; недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави; тінізація національної економіки; переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [1, с. 56].

Ми відзначаємо, що законодавчо наведений загальний склад існуючих загроз безпеці, проте відсутня їх деталізація за певними ознаками, що й визначають їх функціональний зміст, характеристики та способи їх усунення або мінімізації. Про недоліки формування факторів формування економічної безпеки наголошує і автор В. В. Кузьменко, зазначаючи, що укрупнення їх за напрямками: соціальні, економічні, політичні, екологічні, науково-технічні та силові та інформаційні, не сприяє їх кількісному виміру [11, с.5]. Разом з тим,

Відомим дослідником фінансової безпеки на макроекономічному рівні М. Єрмошенком визначено класифікацію загроз в розрізі відомчого або філософсько-методологічного підходів як поділ на загрози I рівня, що є стратегічними загрозами об'єктивного характеру (даний вид загроз проявляється в діалектичному взаємозв'язку та існуючих протиріч між інтересами та потребами на різних рівнях прояву); та загрози II-го рівня, що є загрозами тактичними та поділяються на тактичні внутрішні та тактичні зовнішні загрози. Перші негативно впливають та пов'язані з порушенням національних фінансових інтересів, другі – характеризують хронічне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо і дефіцит платіжного балансу країни, зростання зовнішнього боргу, залежність створення і реформування фінансово-кредитної сфери від отримання іноземних кредитів і втручання в цей процес міжнародних фінансових організацій, зростаюча залежність вітчизняного фондового ринку від світового [7, с. 64; 8, с. 102].

А. С. Вінніков, ґрунтуючись на ознаці – джерела виникнення загроз, виділяють три основних види: антропогенні, техногенні та стихійні [3]. Такий поділ зумовлений суб'єктивним впливом на формування безпеки: людини, техніки та природних сил. В. Мунтіян поділяє загрози за сферами виникнення: загрози в сфері фінансово-грошового обігу, у банківській сфері, на фондовому ринку, пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю [13, с. 344]. А в праці О.А. Кириченка, С.В. Мелесик, незважаючи на те, що наведена класифікація загроз як зовнішні і внутрішні, зазначається, що саме наявність зовнішніх загроз є першопричиною виникнення внутрішніх загроз і небезпек. В свою чергу, видовою класифікацією зовнішніх чинників небезпеки є глобальні, міжнародні та регіональні [10, с. 227, 230 с.]. Таким чином, ризик має об'єктивну невизначеність через вплив динамічного зовнішнього та внутрішнього середовища, тому прийняття управлінських рішень щодо їхнього передбачення та нівелювання потребує врахування різних чинників та багатомірної оптимізації. При нівелювання небезпек підприємство несе втрати у вигляді додаткових витрат фінансових та матеріальних ресурсів.

Ряд вчених виокремлюють види безпеки з урахуванням наступних класифікаційних ознак: за ступенем небезпеки (особливо небезпечні, небезпечні); за тривалістю дії (тимчасові, постійні); за можливістю здійснення (реальні, потенційні); за характером спрямування (прямі, непрямі); за сферами спрямування (виробничі, фінансові, експортно-імпортні, технологічні, інституційні, воєнно-економічні, соціально-економічні, демографічно-економічні, еколого-економічні) [5]. В праці Юрія С.І. та Федосова В.М. виокремлено внутрішні і зовнішні виклики та загрози [6]. Таких поглядів дотримується і Бондаренко О.М. з тією особливістю, що враховано специфіка господарювання авіакомпаній, де значну роль відіграє інвестиційний чинник та чинник безпеки польотів [2, с. 7]. Шкарлет С.М. у своїх дослідженнях визначає об'єктивні та суб'єктивні види загроз економічній безпеці, що дозволяє визначити джерело виникнення небезпеки [16, с. 430]. Чіткість у трактуванні основних елементів систем «безпеки» та їх класифікації, на нашу думку, повинно сприяти розробленню ефективних механізмів управління видами діяльності та гарантування економічної безпеки, в т.ч. і на ієрархічних рівнях кожного окремого підприємства.

Спираючись на такі функції ризику як інноваційну, регулятивну; захисну; аналітичну, слід зазначити, що вони спираються здебільшого на певні потоки, що генеруються підприємством. Тому, для управління ризиками доцільно оцінювати як самі потоки в просторі та часі, так і механізми управління функціональними підсистемами. Якісний аналіз джерел ризиків та небезпек дозволить сформувати необхідну стратегію для забезпечення економічної безпеки підприємства. Разом з тим, слід зазначити, вплив ризиків, особливо, для авіакомпаній може бути як негативним, так і позитивним. Негативний вплив ризиків авіакомпаній пов'язаний з випадковою втратою та зменшенням запланованих доходів.

При функціонування та створення передумов розвитку авіакомпаній багатогранність впливу чинників зовнішнього середовища стає переважаючим, оскільки включає необхідність врахування інтересів багатьох сторін із більш як ста країн світу. Так, серед чинників, які стають джерелом небезпек для авіакомпаній можна віділити три групи: загальні, локальні та специфічні. До чинників загального впливу доцільно віднести політичні, які мають значний вплив при розподілі ринків для авіаперевезень, політична стабільність держави дозволяє оптимізувати маршрути над територією; макроекономічні, зростання доходів підприємств та населення, тобто збільшення виробничого та споживчого попиту, а також система державного регулювання авіапромисловість і перевезеннями авіатранспортом, коливання кон'юнктури, інфляційні процеси в країні; демографічні, які характеризуються збільшенням або

зменшення кількості населення, що використовує літаки для свого переміщення.

Локальні включають фінансові, екологічні та страхування, що обумовлюють зміну вартості авіаперевезень і розширення (звуження) географії польотів авіакомпаній.

Специфічні чинники пов'язані з наданням авіаційних послуг та залежить від того є авіакомпанія мережевим перевізником або суто виконує чартерні рейси, використовуваний парк літаків (власні або отримані в лізинг), технології їхнього обслуговування в аеропортах.

Висновки. Проведене теоретичне дослідження суті понять «небезпека» та «загроза» дозволило дійти висновку, що ці терміни мають відмінності, їх не можна ототожнювати. Первинною є небезпека, а її зростання призводить до виникнення загрози, яка знижує рівень безпеки. Визначення небезпеки, а далі й ідентифікація рівня загрози сприяють гарантуванню безпеки на усіх рівнях управління і, зокрема, фінансової безпеки підприємства.

У процесі теоретичного узагальнення визначено також суть поняття «ризик» як елемента категоріального апарату господарської діяльності підприємства та його безпеки, що дозволило визначити місце в комплексі таких понять як небезпека, загроза. В ході дослідження нами також було визначено суть поняття «ризик» як елемента категоріального апарату безпеки, оскільки існування ризику суттєво впливає на процес гарантування всіх складових безпеки. Як результат проведеного дослідження, сформовано ланцюг умов, за яких можливе порушення фінансової безпеки за ступенем впливу та наслідками.

Обґрунтовано негативний і позитивний впливи ризиків в господарській діяльності авіакомпаній, тому якісний аналіз джерел ризиків та небезпек дозволить сформувати необхідну стратегію для забезпечення економічної безпеки підприємства. Виділено за джерелом небезпек для авіакомпаній три групи чинників впливу: загальні, локальні та специфічні та обґрунтовані їхні специфічні впливи та умови виникнення.

Список використаних джерел:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія. – К.: Київ.нац.торг-екоп.ун-т, 2004. – 759 с.

2. Бондаренко О.М. Оцінка економічної безпеки авіакомпаній: Автореф. дис. канд. екон. наук / Нац. авіац. ун-т. – К., 2004. – 19 с.

3. Винников А.С. Банк России и банковская безопасность / А.С. Винников // Регион. – 1997. – №2. – С. 12 – 18.

4. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. – Т.2 / за ред. С.В. Мочерного. — К.: Академія, 2001. — 848 с.
5. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. – Т. 1 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій ; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
6. Єрмошенко М. Фінансова безпека / М. Єрмошенко // Віче. – 1998. – №11. – С. 61 – 73
7. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія запобігання. – К.: Київ. нац. тог-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
8. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 4-те вид., випр. та доп. – К.: Т-во „Знання”, КОО; Л.: Вид-во Львів. – банк ін-ту НБУ. – 566 с.
9. Кириченко О.А., Мелесик С.В. Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи / О.А. Кириченко, С.В. Мелесик // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №8 (98). – С. 223 – 231
10. Кузьменко В.В. Економічна безпека та сталий розвиток: взаємодія на регіональному рівні [Текст] : автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.01 / В.В. Кузьменко ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : [б. и.], 2007. – 20 с.
11. Скоробогатова Т.Н. Логистизация как средство обеспечения экономической безопасности предприятия / Т.Н. Скоробогатова // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 43. – С. 108 – 114
12. Мунтян В.І. Економічна безпека України. – К.: КВІЦ, 1999. – 464 с.
13. Ожегов С.И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / под ред. чл.- корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 20-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1988. – 750с.
14. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія / С.М. Шкарлет. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2007. – 436 с.

Arefev V.

RISKS IN THE ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES

In the article the theoretical base of risks and threatness in the enterprises' economic activity was systematized that will allow to ground their place in providing of economic security for the prevent influence of different nature factors.

In the process of theoretical research also essence of "risk" concept as an element of category base for economic activity of enterprise and it safety was clarify, that allowed to define a place in the complex of such concepts as a danger, threat.

As a result of research study, the chain of terms at that possible financial security breach after the degree of influence and consequences is formed. Negative and positive influences of risks are reasonable in economic activity of airlines, that is why the quality analysis of sources of risks and dangers will allow to form necessary strategy for providing of enterprise' economic security. It is distinguished after the source of dangers for airlines three groups of factors of influence : general, local and specific and reasonable their specific influences and terms of origin.

Keywords: risk, danger, reasons of origin, factors of influence, economic security, strategy.

УДК 657.717.1:368

Пильнова В.П., Пильнов Д.О.

ОБЛІК ДОХОДІВ І ВИТРАТ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ: МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ОЦІНКА, ДЕТАЛІЗАЦІЯ

У статті розглянуто методичні підходи щодо формування доходів і витрат страхових компаній. Проаналізовано стан методичного забезпечення бухгалтерського обліку доходів і витрат у страховій галузі. Визначено слабкі сторони обліку доходів і витрат при наданні страхових послуг. Обґрунтовано доцільність деталізації облікового процесу доходів і витрат за видами страхування.

Ключові слова: страхування, страховик, страхувальник, страховий ринок, страхові доходи, страхові витрати.

В статье рассмотрены методические подходы к формированию доходов и расходов страховых компаний. Проанализировано состояние методического обеспечения бухгалтерского учета доходов и расходов в страховой отрасли. Определены слабые стороны учета доходов и расходов при предоставлении страховых услуг. Обоснована целесообразность детализации учетного процесса доходов и расходов по видам страхования.

Ключевые слова: страхование, страховщик, страхователь, страховой рынок, страховые доходы, страховые расходы.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання страхування є одним з ефективних способів захисту юридичних і фізичних осіб від несприятливих змін кон'юнктури ринку, які впливають